

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА “КАЦ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ”

(Заява № 29971/04)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

18 грудня 2008 року

ОСТАТОЧНЕ

18/03/2009

Текст рішення може зазнати редакційної правки.

У справі «Кац та інші проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли: Райт Маруст (Rait Maruste), *Голова*, Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert), Володимир Буткевич (Volodymyr Butkevych), Марк Віллігер (Mark Villiger), Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefevre), Миряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska), Здравка Калайджієва (Zdravka Kalaydjieva), *судді*, а також Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*, після наради за зачиненими дверима 25 листопада 2008 року, постановляє таке рішення, винесене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 29971/04) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) трьома громадянами України, Олегом Володимировичем Кацом, Тетяною Яківною Кац та Станіславом Ігоровичем Беляком¹ (далі — заявники) 29 липня 2004 року.
2. Заявників, яким було надано правову допомогу, представляли Зоя Шевченко та Аркадій Бущенко, адвокати, що практикують у Києві та Харкові відповідно. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим — п. Юрієм Зайцевим, Міністерство юстиції.
3. 14 березня 2006 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною і ухвалив рішення про направлення Уряду України скарг за статтями 2, 3, пункту 1 статті 5 і статті 13 Конвенції. Керуючись положеннями пункту 3 статті 29 Конвенції, Суд вирішив провести розгляд заяви по суті одночасно з розглядом питання щодо її прийнятності. Суд ухвалив розглянути справу у першочерговому порядку відповідно до правила 41 Регламенту Суду.
4. Уряд заперечив проти того, щоб питання прийнятності розглядалося одночасно з питаннями по суті заяви. Розглянувши це заперечення Уряду, Суд відхилив його.
5. Зауваження Уряду щодо прийнятності та суті заяви надходили до Суду 7 червня 2006 року, 1 листопада 2006 року та 29 березня 2007 року. Зауваження заявників у відповідь та їхні вимоги щодо справедливої сатисфакції були надані 5 вересня 2006 року, 29 січня та 22 лютого 2007 року та одержані Судом 18 вересня 2006 року, 13 лютого та 5 березня 2007 року і долучені до матеріалів справи.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. Перший і другий заявники, Олег Володимирович Кац і Тетяна Яківна Кац, 1946 року народження, є відповідно батьком і матір'ю покійної Ольги Олегівни Біляк (далі — Ольга Біляк), яка народилася 1971 року і померла в 2004 році. Третій заявник, Станіслав Ігорович Беляк, 1993 року народження — син Ольги Біляк. Всі вони проживають у місті Києві.
7. Ольга Біляк згідно з історією хвороби мала психічне захворювання і була наркозалежною. На момент арешту вона перебувала на обліку як хвора на шизофренію та ВІЛ-інфікована.

A. Провадження у кримінальній справі стосовно Ольги Біляк

¹ Імена заявників були зазначені у рішенні як Тетяна Володимирівна Кац та Станіслав Ігорович Біляк. 6 травня 2009 року до п.1 рішення було внесено зміни.

8. 18 листопада 2002 року Солом'янське РУ ГУ МВС України в м. Києві (далі — райвідділ міліції) порушило кримінальну справу відносно Ольги Біляк та пані С. за вчинення грабежу відносно пані А. 15 січня 2003 року справу щодо Ольги Біляк було відокремлено від справи пані С. і виділено в окреме провадження. Згодом пані С. було засуджено до семи років ув'язнення за грабіж, учинений спільно з «іншою особою».
9. 16 квітня 2003 року Ользі Біляк було пред'явлено обвинувачення у вчиненні грабежу.
10. Наступного дня Солом'янський районний суд м. Києва (далі — Солом'янський суд) виніс ухвалу про застосування до Ольги Біляк запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.
11. 27 серпня 2003 року Солом'янський суд визнав Ольгу Біляк винною у вчиненні грабежу і призначив їй покарання у вигляді позбавлення волі строком на вісім з половиною років.
12. 25 листопада 2003 року апеляційний суд м. Києва (далі — апеляційний суд), розглянувши апеляційну скаргу Ольги Біляк, скасував зазначений вирок, повернув справу на додаткове розслідування і постановив, не навівши жодного обґрунтування, залишити щодо заявниці запобіжний захід у виді взяття під варту. З того часу, за словами заявників, жодних слідчих дій у справі не проводилося, і слідчий жодного разу не відвідав Ольгу Біляк.
13. 1 лютого 2004 року Ольга Біляк, перебуваючи в слідчому ізоляторі, померла.
14. 23 серпня 2004 року райвідділом міліції було винесено постанову про закриття кримінальної справи в зв'язку зі смертю Ольги Біляк.
15. 30 грудня 2004 року Солом'янський суд своєю постановою скасував постанову райвідділу міліції та направив справу для поновлення слідства. 29 березня 2005 року апеляційний суд залишив без задоволення апеляційне подання прокуратури стосовно цієї постанови.
16. 31 січня 2006 року Солом'янський суд визнав Ольгу Біляк винною у вчиненні грабежу та кримінальну справу відносно неї було закрито у зв'язку з її смертю.
17. 7 листопада 2006 року апеляційний суд залишив обвинувальний вирок у справі Ольги Біляк без змін. Того ж дня суд виніс окрему ухвалу про те, що, на порушення статті 1651 Кримінально-процесуального кодексу та статті 20 Закону «Про попереднє ув'язнення», не було виконано постанову слідчого про негайне звільнення Ольги Біляк з-під варти (див. пункт 45 нижче). Апеляційний суд вирішив довести це порушення національного закону до відома прокурора міста Києва.
18. 14 червня 2007 року Верховний Суд України скасував рішення від 31 січня 2006 року та постанову від 7 листопада 2006 року, включаючи окремі ухвали, та повернув справу на новий розгляд до суду першої інстанції. Як видається, провадження у цій справі триває до цього часу.
19. Заявники неодноразово скаржилися, що справжньою причиною кримінального переслідування Ольги Біляк був намір помститися їй за відмову співпрацювати зі співробітниками Т. і Н. з відділу по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, які нібито запропонували їй продавати наркотики, вилучені міліцією у вуличних торговців.
20. Заявники неодноразово зверталися із заявами про порушення кримінальної справи стосовно згаданих вище працівників міліції, але безуспішно.

В. Попереднє ув'язнення та медичні заходи стосовно Ольги Біляк

21. 14 квітня 2003 року Ольгу Біляк затримали й доставили до райвідділу міліції, де її утримували до 22 квітня 2003 року.
22. 18 квітня 2003 року (як свідчать деякі документи, датовані після 18 грудня 2003 року) вона пройшла рентгенівське обстеження в Інституті фтизіатрії і пульмонології. Стан її здоров'я було визнано задовільним.
23. 22 квітня 2003 року Ольгу Біляк перевели до Київського слідчого ізолятора № 13 (далі — СІЗО).
24. Після прибуття до СІЗО вона пройшла огляд у лікарів СІЗО, яким повідомила, що з 1996

року вживає наркотики. Жодних інших скарг під час огляду від неї не надходило. За інформацією Уряду, вона відмовилася здавати аналіз на ВІЛ-інфекцію. Загалом стан її здоров'я було оцінено як задовільний і такий, що дозволяє тримати її в умовах СІЗО.

25. 7 травня 2003 року у своєму щоденнику Ольга Біляк записала, що захворіла на пневмонію.

26. 18 травня 2003 року Ольга Біляк пройшла в СІЗО психіатричне обстеження. Комісія психіатрів дійшла висновку, що вона страждає на шизофренію, але визнала за необхідне провести детальніше обстеження.

27. 26 травня 2003 року Солом'янський суд виніс ухвалу про проведення стаціонарного психіатричного обстеження Ольги Біляк. Того самого дня її доставили до психіатричної лікарні.

28. 18 червня 2003 року після завершення психіатричного обстеження Ольгу Біляк повернули до СІЗО і знову помістили в загальну камеру, в якій вона перебувала до моменту своєї смерті 1 лютого 2004 року.

29. 1 липня 2003 року було підготовлено висновок комісії психіатрів. За результатами обстеження було встановлено, що Ольга Біляк страждає на психічний розлад, але на момент вчинення злочину вона контролювала свої дії.

30. 18 липня, 11 серпня і 20 листопада 2003 року Ольга Біляк скаржилася лікарю СІЗО на опухлість ніг. Її обстежили і, оскільки будь-яких відхилень від норми виявлено не було, лікування їй не призначили. Але 20 листопада 2003 року Ользі поставили діагноз пієлонефриту.

31. На початку вересня 2003 року Ольга Біляк записала у своєму щоденнику, що знову захворіла на пневмонію.

32. 25 вересня 2003 року у неї почалося загострення виразкової хвороби шлунка. Вона блювала неперетравленою їжею і кров'ю. Фельдшер призначив їй активоване вугілля.

33. 26 вересня 2003 року перший заявник звернувся до адміністрації СІЗО з проханням госпіталізувати його дочку. До своєї заяви він додав лист від 25 вересня 2003 року, в якому Київська міська лікарня № 5 підтверджувала той факт, що з 1999 року Ольга Біляк перебувала на обліку як ВІЛ-інфікована особа і проходила відповідне лікування.

34. 1 і 21 жовтня 2003 року Ольгу Біляк оглядали невропатолог і психіатр, які виявили у неї ряд проблем з психічним здоров'ям.

35. 3 жовтня 2003 року начальник СІЗО і начальник медичної частини СІЗО повідомили першого заявника про те, що за результатами обстеження Ольги Біляк, яке проводили кардіолог і нейрон-психіатр, їй поставлено діагноз вегето-судинної дистонії (дисфункція нервової системи з порушенням тону кровеносних судин) та виразкової хвороби шлунка. Згідно з їхнім висновком вона не потребувала стаціонарного лікування.

36. 5 жовтня 2003 року Ользі Біляк призначили дієту.

37. 1 грудня 2003 року Ольга Біляк поскаржилася лікарю СІЗО на загальну слабкість і біль у легенях. Їй поставили діагноз хронічного бронхіту і наркоманії.

38. Згідно із записами в щоденнику Ольги Біляк, зробленими в грудні 2003 року, стан її здоров'я почав різко погіршуватися. 4 грудня 2003 року її лихоманило, піднялася температура. 9 грудня 2003 року Ольга Біляк записала, що швидко втрачає вагу. 10 грудня 2003 року вона поскаржилася, що відчуває нервову виснаженість, майже не в змозі приймати їжу і що лише спроможна проковтнути крихітні шматочки їжі. Вона продовжувала дуже швидко втрачати вагу. 11 грудня 2003 року Ольга Біляк записала в щоденнику, що вже п'яту ніч вона провела без сну через високу температуру. Через постійну слабкість, сонливість і високу температуру вона не була в змозі виходити на прогулянки. 12 грудня 2003 року Ольга Біляк почала втрачати відчуття часу. 13 грудня 2003 року, у зв'язку з тим, що у Ольги Біляк постійно зберігалася температура 40 °С, їй дали пару жарознижувальних таблеток. Її єдина

подруга в камері готувала для неї чай уранці, каву з печивом удень та молоко з цукром і маслом увечері. 15 грудня 2003 року Ользі Біляк дали ще одну таблетку і повідомили, що вона має пройти рентгенівське обстеження легенів [флюорографію]. Того дня у неї була температура 39 °С, але потім впала до 35 °С. 17 грудня 2003 року Ользі Біляк призначили флюорографію і дали ще одну жарознижувальну таблетку.

39. Починаючи з середини грудня 2003 року заявники та адвокат Ольги Біляк неодноразово зверталися до органів влади звільнити її з-під варти, посилаючись, зокрема, на швидке погіршення стану її здоров'я. 13 січня 2004 року заступник прокурора Солом'янського району м. Києва відхилив зазначені скарги, не давши якихось пояснень щодо проблем зі здоров'ям, а 19 січня 2004 року те ж саме зробив і слідчий, який займався її справою.

40. 6 січня 2004 року Ольга Біляк поскаржилася на біль у шлунку і їй поставили діагноз хронічного гастриту.

41. 12 січня 2004 року Ольга Біляк знову поскаржилася лікареві на біль у шлунку та блювання неперетравленою їжею.

42. 21 січня 2004 року Ольга Біляк пройшла обстеження у кардіолога, психіатра та начальника медичного відділу управління Державного департаменту з питань виконання покарань, їй зробили флюорографію і аналіз крові. Флюорографічні знімки не показали будь-яких відхилень від норми. Результати аналізу крові свідчили про наявність серйозного запалення в організмі Ольги Біляк. Було поставлено діагноз гострого бронхіту, хронічного гастриту, анемії, кахексії та вказано на симптоми психічного розладу. Стан здоров'я було оцінено як «середньої тяжкості». Їй призначили низку протизапальних і легких седативних препаратів, а також антибіотики. У неї запитали, чи є у неї ВІЛ-інфекція. Вона відповіла, що ні, і відмовилася проходити аналіз на ВІЛ-інфекцію. Але з того дня, як стверджує Уряд, лікарі в СІЗО почали підозрювати наявність у неї ВІЛ-інфекції.

43. 22 січня 2004 року начальник СІЗО повідомив начальника райвідділу міліції про те, що Ольга Біляк через поганий стан здоров'я не в змозі брати участь в слідчих діях, і що вона потребує термінової госпіталізації. Він попросив, щоб слідчі органи розглянули можливість звільнення її з-під варти під підписку про невиїзд.

44. 28 і 30 січня 2004 року Ольга Біляк пройшла огляд у лікаря СІЗО. Стан її здоров'я знову було оцінено як «середньої тяжкості» і було рекомендовано «продовжувати лікування».

45. 29 січня 2004 року слідчий райвідділу міліції виніс постанову про звільнення Ольги Біляк у зв'язку зі станом її здоров'я. З поданих сторонами документів не видно, коли саме про цю постанову дізналися в СІЗО. На зворотному боці однієї з наданих копій цієї постанови стоїть штамп СІЗО і від руки написано дату — «30.01.2004». Однак на іншій копії цієї постанови — штамп СІЗО, номер і дата вхідної кореспонденції: № 2954 від 2 лютого 2004 року.

46. 1 лютого 2004 року о 9 годині 15 хвилин ранку Ольгу Біляк відвідав лікар СІЗО, який дав їй безпечний засіб і протиспазматичний засіб. О 9 годині 55 хвилин вечора Ольга Біляк померла. У свідоцтві про смерть, виданому того самого дня, як причину смерті зазначено двосторонній плеврит. За інформацією Уряду, смерть була спричинена гострою серцевою недостатністю.

47. Заявники надали дві кольорові фотографії тіла Ольги Біляк, з яких видно, що на момент смерті вона перебувала в стані крайнього виснаження.

С. Розслідування обставин смерті Ольги Біляк

48. Одразу після смерті Ольги Біляк заявники подали скаргу на працівників СІЗО, вимагаючи притягнути їх до кримінальної відповідальності за недбалість.

49. Під час розслідування за скаргою заявників слідчий допитав лікаря СІЗО, пана С., який займався її лікуванням, та начальника медичної частини СІЗО. Пан С. стверджував, що покійну неодноразово обстежували і що останнє таке обстеження проводилося 30 січня 2004

року. За його словами, на той момент не було показань для переведення Ольги Біляк у камеру медичної частини СІЗО. За результатами обстеження, вона страждала на бронхіт, наркотичну залежність, анемію та кахексію. Враховуючи стан її здоров'я, він рекомендував звільнити її з-під варти.

50. Начальник медичної частини СІЗО стверджував, що після прибуття до СІЗО Ольгу Біляк оглянули і встановили наявність у неї наркотичної залежності та деяких проблем з психічним здоров'ям (наприклад, істерії), але у загальному підсумку стан її здоров'я було оцінено як задовільний. Вказівки лікаря СІЗО повною мірою виконувалися і не було будь-яких підстав для переведення її до медичної частини СІЗО.

51. Начальник медичної частини СІЗО також стверджував, що 21 січня 2004 року він особисто оглядав Ольгу Біляк і визнав стан її здоров'я задовільним. Того самого дня її обстежував начальник медичного відділу управління Державного департаменту з питань виконання покарань, який поставив їй діагноз «можливої наявності інфекції ВІЛ, гострого бронхіту, наркотичної залежності і анемії» і рекомендував звільнити її з-під варти за станом здоров'я.

52. Восьмеро затриманих, які перебували разом з Ольгою Біляк в камері до її смерті, стверджували, що під час тримання її під вартою її часто відвідували лікарі та фельдшери, і що стан її здоров'я був задовільний. Всі їхні письмові свідчення, які були надані начальнику СІЗО, дуже стислі і сформульовані в одному стилі, з використанням однакових зворотів.

53. Згідно з висновком, підготовленим 25 березня 2004 за результатами розтину, Ольга Біляк померла від прогресуючої гнійної пневмонії, пов'язаної з ВІЛ-інфекцією. У висновку за результатами розтину також зазначено наявність у неї кількох синців на руках, ногах, в області лівої вилиці та підборіддя.

54. У постанові слідчого від 30 квітня 2004 року зазначено, що смерть Ольги Біляк не була спричинена насильством чи недбалістю і що немає підстав для порушення кримінальної справи.

55. 8 червня 2004 року заступник прокурора м. Києва притягнув до дисциплінарної відповідальності працівників канцелярії СІЗО за порушення правил роботи з кореспонденцією, оскільки постанову, зареєстровану ними 29 січня 2004 року, вони передали до начальника СІЗО лише 2 лютого 2004 року, хоча її було одержано 30 січня 2004 року.

56. 14 червня 2004 року прокуратура м. Києва відхилила вимогу заявників скасувати постанову від 30 квітня 2004 року, пославшись на те, що розслідування було ретельним і повним. Під час перебування під вартою Ольга Біляк отримувала належну медичну допомогу, одержувала передачі з продуктами й медикаментами від своїх родичів. До 21 січня 2004 року органи влади не мали якої-небудь інформації про наявність у неї ВІЛ-інфекції.

57. 18 червня 2004 року начальник СІЗО оголосив догану начальникові канцелярії за «датування заднім числом листа від слідчого про звільнення Ольги Біляк з-під варти».

58. Заявники оскаржили постанову від 30 квітня 2004 року до Шевченківського районного суду м. Києва (далі — Шевченківський суд). 16 грудня 2004 року зазначений суд скасував постанову і направив справу на додаткове розслідування, встановивши, що розслідування було неналежним і неповним. Суд виніс постанову про проведення офіційного патологоанатомічного дослідження тіла та

з'ясування таких питань:

- чи можна було, з огляду на стан здоров'я Ольги Біляк, тримати її в умовах СІЗО;
- чи отримувала вона належну медичну допомогу під час перебування під вартою;
- чи можна було б врятувати її життя, якщо б її було оперативно доставлено до лікарні;
- коли саме лікарі в СІЗО почали вживати заходи у зв'язку зі станом її здоров'я;
- час і причина її смерті.

59. З огляду на цю постанову прокуратура Шевченківського району м. Києва (далі — Шевченківська прокуратура) звернулась до адміністрації СІЗО з вимогою провести додаткову перевірку обставин смерті Ольги Біляк. Не одержавши відповіді, 21 лютого 2005 року Шевченківська прокуратура відмовила у порушенні кримінальної справи, оскільки не було якихось ознак того, що смерть Ольги Біляк була спричинена насильницькими діями або що до її смерті були причетні якісь інші сторони. За інформацією заявників, про це рішення їх не повідомили.

60. 21 березня 2005 року заявники звернулися із запитом про перебіг провадження у справі. Листом від 11 квітня 2005 року прокуратура міста Києва повідомила їх про те, що розслідування триває.

61. У серпні 2005 року у ході провадження у справі за цивільним позовом заявників до СІЗО про відшкодування шкоди (див. пункти 68–74 нижче) заявники дізналися про постанову Шевченківської прокуратури від 21 лютого 2005 року. 28 вересня 2005 року Шевченківський суд, розглянувши скаргу заявників, скасував цю постанову і направив справу на додаткову перевірку. Суд встановив, зокрема, що жодних дій, зазначених в постанові від 16 грудня 2004 року, проведено не було.

62. Як вбачається, органи прокуратури не було поінформовано про цю ухвалу, і 17 січня 2006 року прокуратура м. Києва скасувала постанову Шевченківської прокуратури від лютого 2005 року за своєю ініціативою і наказала провести додаткову перевірку.

63. Під час проведення додаткових слідчих дій Шевченківська прокуратура постановила витребувати додаткові медичні докази.

64. 17 листопада 2006 року Київське міське бюро судово-медичної експертизи (далі — бюро експертизи) склало висновок, в якому зазначалося, що смерть Ольги Біляк була спричинена гематогенно-дисемінованим туберкульозом, який призвів до ураження легенів, печінки, селезінки, інших органів та прогресуючої гнійної пневмонії. Всі ці захворювання розвивалися на фоні супутньої ВІЛ-інфекції. Через відсутність правильного діагнозу не було вжито належних медичних заходів і, отже, смерть Ольги Біляк була опосередковано спричинена діями посадових осіб СІЗО.

65. 22 грудня 2006 року заступник прокурора Шевченківського району м. Києва доручив бюро експертиз провести додаткову перевірку з метою з'ясування, чи потребувала Ольга Біляк негайної госпіталізації в жовтні 2003 року та в січні 2004 року і чи отримувала вона належну медичну допомогу під час перебування в СІЗО.

66. Однак 25 грудня 2006 року слідчий Шевченківської прокуратури, беручи до уваги неможливість одержання відповіді з бюро експертиз до спливу передбаченого законом строку для винесення постанови стосовно заяви про порушення кримінальної справи, виніс постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за фактом смерті Ольги Біляк, оскільки зібрані докази не свідчили про те, що її смерть була спричинена насильством чи недбалістю з боку працівників СІЗО.

67. 12 липня 2007 року Шевченківський суд, розглянувши скаргу заявників на зазначену вище постанову, скасував постанову на тій підставі, що слідчі органи не виконали вказівок, які цей суд дав їм у своїх постановках від 16 грудня 2004 року та 28 вересня 2005 року. Як видається, провадження у цій справі триває до цього часу.

Д. Цивільний позов до СІЗО

68. 21 липня 2004 року заявники звернулися до суду з цивільним позовом до СІЗО, вимагаючи відшкодування моральної шкоди, спричиненої у зв'язку з ненаданням Ользі Біляк належної медичної допомоги, а також у зв'язку з тим, що її не було госпіталізовано або звільнено з-під варти за станом здоров'я. Вони також вимагали компенсації за витрати, понесені у зв'язку з похованням.

69. 27 жовтня 2006 року Шевченківський суд частково задовольнив ці вимоги. Суд встановив, зокрема, що адміністрації СІЗО стало відомо про ВІЛ-статус Ольги Біляк 26 вересня 2003 року з листа її батька. У рішенні суду також зазначалося, що, незважаючи на положення відповідних нормативних актів, згідно з якими кожний новоприбулий до СІЗО має проходити обстеження і співбесіду на предмет наявності СНІДу або ВІЛ-інфекції, Ольга Біляк такого обстеження не проходила. Шевченківський суд також встановив, що всупереч вимогам національного законодавства упродовж трьох днів з моменту її прибуття до СІЗО відповідного рентгенівського обстеження проведено не було. І лише 18 грудня 2003 року таке обстеження Ольги Біляк було проведено.

70. Суд також встановив, що 30 січня 2004 року начальник райвідділу міліції направив до СІЗО лист про доставку Ольги Біляк до райвідділу міліції 2 лютого 2004 року. Як свідчить журнал реєстрації вхідної кореспонденції СІЗО, цей лист було зареєстровано 30 січня 2004 року. Постанову від 29 січня 2004 року про звільнення Ольги Біляк з-під варти було зареєстровано лише 2 лютого 2004 року за вхідним номером 2954.

71. Шевченківський суд дійшов висновку, що заявники зазнали моральних страждань у зв'язку з ненаданням їхній дочці і матері в СІЗО належної медичної допомоги. У рішенні суду також зазначено:

«Слід відмітити, що [висновок про ненадання Ользі Біляк належної медичної допомоги в СІЗО] не свідчить про причинно-наслідковий зв'язок, пов'язаний зі смертю Ольги Біляк, так як ця обставина в судовому засіданні не встановлена, а на даний час з'ясовується прокуратурою Шевченківського району м. Києва в межах вирішення питання про порушення кримінальної справи по факту смерті Ольги Біляк».

72. Заявникам було присуджено компенсацію моральної шкоди в загальному розмірі 20 000 гривень². Вимогу компенсації витрат на поховання було відхилено як необґрунтовану.

73. Це рішення було оскаржено як адміністрацією СІЗО, так і заявниками.

74. 24 травня 2007 року апеляційний суд м. Києва скасував рішення суду від 27 жовтня 2006 року і повернув справу на новий розгляд на тій підставі, що в рішенні суду першої інстанції не було зазначено, які саме медичні працівники обстежували Ольгу Біляк, ставили їй діагнози, призначали їй ліки тощо, а також не визначено, чи була необхідною їх участь у судовому провадженні.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція України

75. Відповідні положення Конституції України проголошують:

Стаття 27

«Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини...»

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню...»

Стаття 55

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. ...

² Приблизно 3281,26 євро.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Стаття 56

«Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень».

В. Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року

76. Згідно з положеннями Кодексу відповідний орган повинен порушити кримінальну справу у випадку, якщо існувала підозра щодо вчинення злочину. Такий орган був зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення фактів, виявлення винних осіб та їхнього засудження (стаття 4).

77. Згідно зі статтею 94 Кодексу кримінальна справа порушується в таких випадках:

«Приводами до порушення кримінальної справи є:

1) заяви або повідомлення ... окремих громадян; ...

5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину. Справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину».

Кримінальну справу не може бути порушено за відсутністю в діянні *складу злочину* (стаття 6).

78. Згідно з пунктом 3 статті 1651 Кодексу про рішення органу дізнання, слідчого, прокурора, судді про застосування, скасування чи зміну запобіжного заходу (включаючи захід у вигляді взяття під варту) має бути негайно повідомлено особі, щодо якої винесено таке рішення.

79. У статті 2361 Кодексу зазначено:

«Скарга на постанову органу дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи подається особою, інтересів якої вона стосується, або її представником до районного (міського) суду за місце розташування органу або роботи посадової особи, яка винесла постанову, протягом семи днів з дня отримання копії постанови чи повідомлення прокурора про відмову в скасуванні постанови...».

80. У відповідній частині статті 2362 Кодексу зазначено:

«Скарга на постанову прокурора, слідчого, органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи розглядається суддею одноособово не пізніше десяти днів з дня її надходження до суду».

Суддя витребує матеріали, на підставі яких було відмовлено в порушенні справи, знайомиться з ними і повідомляє прокурора та особу, яка подала скаргу, про час її розгляду. Розглянувши скаргу, суддя ... приймає одне з таких рішень:

1) скасовує постанову про відмову в порушенні справи і повертає матеріали для проведення додаткової перевірки;

2) залишає скаргу без задоволення...»

С. Цивільний кодекс 2003 року

81. Статті 1166 і 1167 Цивільного кодексу в редакції, чинній на 1 січня 2004 року, передбачають можливість вимагати відшкодування матеріальної та моральної шкоди, яку було завдано неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю фізичної або юридичної особи і, зокрема, діями чи бездіяльністю органів державної влади.

Д. Цивільно-процесуальний кодекс 2004 року

82. У відповідній частині пункту 4 статті 201 Цивільно-процесуального кодексу зазначено:

«Суд зобов'язаний зупинити провадження в справі у разі: ...неможливості розгляду даної справи до вирішення іншої справи, що розглядається у цивільному, кримінальному чи адміністративному порядку».

Е. Закон «Про попереднє ув'язнення» 1993 року

83. Відповідно до частини 4 статті 20:

«Постанова, вирок або ухвала про звільнення особи, взятої під варту, підлягає виконанню негайно після їх надходження до місця попереднього ув'язнення».

Ф. Порядок медико-санітарного забезпечення осіб, які утримуються в слідчих ізоляторах та виправно-трудових установах Державного департаменту України з питань виконання покарань, затверджений наказом № 3/6 від 18 січня 2000 року Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я країни

84. Згідно з пунктом 6.1.3 цього документу усі особи, які прибули до слідчого ізолятора, проходять первинний медичний огляд. Дані огляду заносяться у журнал медичних оглядів у СІЗО. Під час первинного медичного огляду медичний працівник повинен проінформувати прибулого про можливість проходження ним тестування на ВІЛ-інфікованість.

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

А. Рекомендація № R (87) 3 Комітету міністрів щодо Європейських пенітенціарних правил (ухвалена Комітетом міністрів 12 лютого 1987 року на 404-му засіданні заступників міністрів):

85. У відповідних витягах з Європейських пенітенціарних правил зазначено:

«Медичне обслуговування

26. 1. У кожній установі має бути доступним медичне обслуговування, здійснюване щонайменше одним кваліфікованим лікарем загальної практики. Медичне обслуговування організовується при безпосередній взаємодії з медичними службами на місцевому чи національному рівні. Таке обслуговування має включати можливість проведення психіатричної діагностики та, у разі необхідності, лікування психічних розладів.

2. Хворі особи, що перебувають під вартою і потребують спеціалізованого лікування, мають бути переведені до спеціалізованих закладів або цивільних лікарень. Якщо лікування забезпечується на базі установи, в її медичній частині має бути обладнання, інвентар та фармацевтичні засоби, придатні для забезпечення медичного догляду й лікування хворих ув'язнених осіб, і також має бути штат відповідним чином підготовленого персоналу.

...

30. 1. Медичний працівник здійснює спостереження за фізичним та психічним станом в'язнів і, дотримуючись умов і періодичності, встановлених відповідними лікарськими нормами, проводить огляд всіх осіб під вартою, всіх тих, хто скаржиться на стан здоров'я чи травму, та будь-кого з ув'язнених, хто потребує його особливої уваги.

2. У будь-якому випадку, коли медичний працівник вважає, що подальше тримання особи під вартою або та чи інша умова режиму ув'язнення негативно позначається або позначатиметься на фізичному чи психічному стані ув'язненої особи, він доповідає про це начальникові».

В. Доповіді Європейського комітету із запобігання катуванню і нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню (далі — CPT)

86. У відповідному витязі з доповіді CPT про результати візиту до України з 24 листопада до 6 грудня 2002 року зазначено:

«125. Окрім хворих на туберкульоз, нині спостерігається зростання кількості ВІЛ-інфікованих осіб, які перебувають під вартою в українських пенітенціарних установах (у період з 1987 року до січня 2002 року було виявлено 8046 таких в'язнів). Станом на 1 жовтня 2002 року під вартою у пенітенціарних установах утримувалися 1577 ВІЛ-інфікованих осіб, і 17 ув'язнених захворіли на СНІД. Слід додати, що Світовий банк схвалив надання Україні 60-мільйонної позики на реалізацію програми «Контроль за туберкульозом та ВІЛ/СНІДом в Україні», і значна частина цієї підтримки призначена для пенітенціарних установ України. Отже, Департамент з питань виконання покарань розробив стратегію пріоритетних заходів із запобігання поширенню цього вірусу, яка передбачає підвищення обізнаності та інформованості осіб, які утримуються під вартою, та персоналу пенітенціарних установ про ВІЛ/СНІД, запровадження системи конфіденційного і добровільного скринінгового тестування та відповідних подальших заходів за результатами таких обстежень, забезпечення осіб під вартою засобами попередження інфекції та дезінфекції та недопущення дискримінації щодо ВІЛ-інфікованих ув'язнених.

ЩОДО ПРАВА

I. МЕЖІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ

87. Суд зазначає, що після направлення заяви Уряду та у відповідь на заперечення Уряду стосовно прийнятності та суті заяви заявниками були додатково подані нові скарги за статтю 3 Конвенції, які стосуються ненадання органами влади пояснень щодо тілесних ушкоджень, виявлених на тілі Ольги Біляк при розтині— на руках, ногах, в області лівої вилиці та підборідді. Заявники також скаржилися за пунктом 3 статті 5 Конвенції на те, що Ольгу Біляк не звільнили з-під варти до початку судового розгляду; при цьому їхня скарга стосувалася всього періоду, упродовж якого вона перебувала під вартою — з 22 квітня 2003 року до 1 лютого 2004 року.

88. На думку Суду, нові скарги за своїм загальним змістом пов'язані з цією справою, але не є доповненням скарг, поданих заявниками до Суду на початку і направлених Урядом на підставі ухвали Суду від 14 березня 2006 року. Тому Суд вважає, що зараз недоцільно розглядати окремо ці питання в контексті поданої заяви (див., *inter alia*, рішення у справах «Піряннік проти України» (*Piryanik v. Ukraine*), № 75788/01, п. 20, від 19 квітня 2005 року; і «Ляшко проти України» (*Lyashko v. Ukraine*), № 21040/02, п. 29, від 10 серпня 2006 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 2 І 13 КОНВЕНЦІЇ

89. Заявники скаржилися на те, що органи влади не надали Ользі Біляк належної медичної допомоги під час тримання її під вартою і, таким чином, несуть відповідальність за її смерть. Вони також скаржилися, що розслідування обставин її смерті не було ані належним, ані ефективним.

90. Вони посилалися на статтю 2 Конвенції, у відповідному положенні якої проголошується:

«1. Право кожного на життя охороняється законом. ...»

91. Вони також посилалися на статтю 13 Конвенції, яка передбачає:

«Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. Щодо прийнятності скарг

92. Уряд доводив, що скарги заявників стосовно смерті Ольги Біляк передчасні, оскільки на розгляді в національних судах ще й досі перебуває цивільний позов заявників до СІЗО з вимогою відшкодування моральної і матеріальної шкоди, завданої їм внаслідок смерті їхньої дочки і матері. Уряд також вважав, що заява, подана заявниками до прокуратури з вимогою порушення кримінальної справи, є ефективним засобом юридичного захисту і що вони успішно скористалися ним. До того ж розслідування за згаданою скаргою заявників триває до цього часу.

93. Заявники стверджували, що засоби юридичного захисту, на які посилався Уряд, в їхній справі неефективні.

94. Суд передусім нагадує, що у випадках, коли стверджується про порушення права на життя, конвенційні органи приймають заяви від родичів особи, яка померла. Наприклад, Суд розглядав заяви, подані дружиною померлого (*«Айтекін проти Туреччини»* (*Aytekin v. Turkey*)), рішення від 23 вересня 1998 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII), матір'ю померлого (*«Чічек проти Туреччини»* (*Zizek v. Turkey*), № 25704/94, від 27 лютого 2001), батьком померлого (*«Г'ю Джордано проти Сполученого Королівства»* (*Hugh Jordan v. the United Kingdom*), № 24746/94, ЄСПЛ 2001-III (витяги)), та братом і сестрою померлого (див., відповідно, *«Ергі проти Туреччини»* (*Ergi v. Turkey*)), рішення від 28 липня 1998 року, *Reports* 1998-IV, і *«Шемсі Енен проти Туреччини»* (*Shemsi Cnen v. Turkey*), № 22876/93, від 14 травня 2002 року). Отже, заявники в цій справі можуть претендувати на статус жертви від стверджуваних порушень статті 2 Конвенції.

95. Суд також нагадує, що згідно з вимогою вичерпання національних засобів юридичного захисту, яка міститься в пункті 1 статті 35 Конвенції, заявники, які мають намір домогтися відшкодування за стверджені порушення, зобов'язані спочатку використати ті засоби юридичного захисту в національній правовій системі, які, як правило, є доступними й достатніми. Існування таких засобів юридичного захисту має бути достатньо певним як на практиці, так і в теорії, оскільки без цього їм не вистачатиме належної доступності та ефективності. Крім того, згідно з пунктом 1 статті 35, скарги, які згодом заявники мають намір подати до Суду, мають спочатку бути подані до відповідного національного органу для розгляду, принаймні, по суті та з дотриманням формальних вимог, встановлених національним законодавством; при цьому немає необхідності удаватися до засобів юридичного захисту, які є неадекватними чи неефективними (див. рішення у справі *«Аксой проти Туреччини»* (*Aksoy v. Turkey*), від 18 грудня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI, пп. 51–52, та у справі *«Акдивар та інші проти Туреччини»* (*Akdivar and Others v. Turkey*), від 16 вересня 1996 року, *Reports* 1996-IV, пп. 65–67).

96. Суд наголошує, що при застосуванні правила щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту слід належним чином враховувати те, що таке правило застосовується в контексті механізму захисту прав людини, створити який погодилися Договірні держави. Відповідно було визнано, що пункт 1 статті 35 слід застосовувати з певною гнучкістю і без надмірного формалізму. Суд також визнав, що правило вичерпання національних засобів юридичного захисту не становить ані абсолютної вимоги, ані умови, яку можна було б застосовувати автоматично; при визначенні, чи було дотримано це правило, неодмінно слід враховувати конкретні обставини кожної окремої справи. Це означає, зокрема, що Суд повинен реально оцінити не лише наявність формальних засобів захисту в правовій системі відповідної Договірної держави, але й загальний контекст, в якому вони застосовуються, а також особисті обставини заявника (див. згадане вище рішення у справі *Акдивара та інших*, п. 69; та у справі *Аксоє*, пп. 53 і 54).

97. Уряд-відповідач посилався на те, що заявники могли скористатися двома засобами захисту, а саме — подати позов про відшкодування шкоди та подати заяву з вимогою порушити кримінальну справу.

98. Що стосується цивільно-правового засобу захисту, Суд нагадує, що у справах *«Афанасьєв проти України»* ((*Afanashev v. Ukraine*), № 38722/02, п. 77, рішення від 5 квітня 2005 року) та *«Кучерук проти України»* ((*Kucheruk v. Ukraine*), № 2570/04, п. 112, рішення від 6 вересня 2007 року) він відхилив подібне заперечення Уряду, посилаючись на те, що через відсутність результатів триваючого слідства у кримінальній справі суди, розглядаючи цивільну справу, були позбавлені можливості розглядати по суті позовні вимоги, пов'язані зі стверджуваними кримінальними злочинами. Зокрема, Суд встановив, що позов про відшкодування шкоди міг бути поданий лише стосовно конкретної особи чи осіб. У разі якщо особу правопорушника встановлено не було і його не було притягнуто до кримінальної відповідальності, цей засіб юридичного захисту виявився марним. Так, у справі, що розглядається, національні суди визнали, що не в змозі ухвалити рішення щодо цивільних позовів заявників, допоки не буде встановлено осіб, які несуть відповідальність за поведження з Ольгою Біляк (див. пункт 74 вище), і Уряд не надав жодних пояснень стосовно того, чи можливо вирішити це питання в рамках цивільного провадження. Отже, Суд не вбачає підстав відхилитися в цій справі від висновків, викладених в його попередніх рішеннях.

99. Щодо кримінально-правових засобів захисту Суд вважає, що ця частина попередніх заперечень Уряду порушує питання про ефективність кримінального розслідування щодо встановлення відповідних фактів та визначення відповідальності за події, стосовно яких скаржаться заявники. Ці питання безпосередньо пов'язані із суттю скарг, поданих заявниками на підставі статей 2 і 13 Конвенції. Враховуючи ці обставини, Суд долучає це заперечення до суті скарг заявників.

100. Суд також вважає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вони не є неприйнятними з якихось інших підстав.

В. Щодо суті скарг

1. Стверджуване невжиття органами влади України заходів із захисту права Ольги Біляк на життя

101. Заявники стверджували, що Ольга Біляк померла під час перебування під вартою через те, що не отримала вчасну й належну медичну допомогу, і що адміністрація СІЗО володіла всією інформацією, з огляду на яку повинна була вжити відповідних заходів зі збереження життя Ольги Біляк. Зокрема, вони стверджували, що адміністрації СІЗО було добре відомо про ВІЛ-статус Ольги Біляк — про це адміністрації стало відомо не пізніше ніж у вересні 2003 року і аж ніяк не в січні 2004 року, як це стверджував Уряд. До того ж Ольга Біляк була не лише ВІЛ-інфікованою, але мала й інші численні захворювання, у зв'язку з якими вона так само не отримувала відповідної допомоги.

102. Уряд доводив, що смерть Ольги Біляк не була наслідком неналежних умов тримання її під вартою чи неналежної медичної допомоги, але була підсумком непрогнозованого розвитку хвороби, на яку вона захворіла ще до того, як потрапила під варту, і про яку не повідомила адміністрацію СІЗО. Лікарі в СІЗО чимало разів обстежували її та призначали відповідне лікування й препарати. Їхні рекомендації повністю виконувалися. Одразу після того, як у СІЗО почали підозрювати наявність у неї ВІЛ-інфекції, було вжито всіх необхідних заходів, включаючи направлення відповідного запиту до органів прокуратури, для звільнення її з-під варти. За інформацією Уряду всі скарги Ольги Біляк стосовно стану її здоров'я вирішувалися вчасно й належним чином лікарями СІЗО, і держава не може нести відповідальність за страждання, про які вона не повідомила відповідних посадових осіб. Уряд повторював, що, оскільки розслідування обставин смерті Ольги Біляк ще не було завершено,

він не міг коментувати питання стосовно наявності чи відсутності порушення цього конвенційного положення.

103. Суд знову наголошує, що стаття 2 Конвенції, яка гарантує право на життя, є одним з найважливіших серед основоположних положень Конвенції. Разом зі статтею 3 вона також втілює одну з основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи. Перше речення статті 2 приписує Договірним державам не лише не допускати «умисного» позбавлення життя чи позбавлення життя через «застосування сили», непропорційної до законних цілей, про які йдеться в підпунктах «а» і «с» другого пункту цього положення, але й вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під їхньою юрисдикцією (див., зокрема, *«L. C. B. проти Сполученого Королівства»* (*L. C. B. v. the United Kingdom*), від 9 червня 1998 року, п. 36, *Reports* 1998-III; та *«Кінан проти Сполученого Королівства»* (*Keenan v. the United Kingdom*), № 27229/95, п. 89, ЄСПЛ 2001-III).

104. Особи, які тримаються під вартою, перебувають в уразливому становищі, і органи влади несуть відповідальність за поведінку з такими особами. Визнавши, що Конвенція вимагає від держави охороняти здоров'я та фізичний добробут осіб, позбавлених свободи, зокрема, шляхом надання їм необхідної медичної допомоги (див., зокрема, згадане вище рішення у справі *Кінана*, п. 111; рішення у справі *«Муйсель проти Франції»* (*Mouisel v. France*), № 67263/01, п. 40, ЄСПЛ 2002-IX; та у справі *«МакГлінчі проти Сполученого Королівства»* (*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*), № 50390/99, п. 46, ЄСПЛ 2003-...), Суд вважає, що у випадку смерті ув'язненої особи внаслідок проблеми зі здоров'ям держава повинна надати пояснення як щодо причини її смерті, так і щодо лікування, яке їй було призначено до того, як вона померла. За загальним правилом, один лише той факт, що особа померла за підозрілих обставин під час тримання її під вартою, має служити підставою для з'ясування, чи виконала держава свій обов'язок із забезпечення захисту права цієї особи на життя (див. *«Слімані проти Франції»* (*Slimani v. France*), № 57671/00, п. 27, ЄСПЛ 2004-IX (витяги)).

105. Суд зазначає, що з 14 квітня 2003 року і до моменту смерті 1 лютого 2004 року Ольга Біляк утримувалася під вартою і відповідно перебувала під контролем відповідних органів. Після прибуття до СІЗО Ольгу Біляк оглянув лікар, який оцінив стан її здоров'я як загалом задовільний (див. пункт 24 вище). Однак протягом усього періоду перебування під вартою вона страждала через загострення різних хронічних хвороб, серед яких були виразкова хвороба шлунка, хронічний бронхіт, пієлонефрит та інші, і їх перебіг ускладнювався через наявність у неї ВІЛ-інфекції. У зв'язку з цим вона потребувала постійного медичного нагляду та відповідного лікування.

106. Далі Суд звертається до аргументу Уряду про те, що органи влади дізналися про ВІЛ-статус Ольги Біляк лише на самому останньому етапі, оскільки вона не бажала повідомляти їм про це. У цьому зв'язку Суд зауважує, що листом від 26 вересня 2003 року перший заявник поінформував адміністрацію СІЗО про те, що його дочка має ВІЛ-позитивний статус. Тому Суд відхиляє це твердження Уряду і доходить висновку, що в будь-якому випадку ще у вересні 2003 року в СІЗО повинні були вже знати про ВІЛ-статус Ольги Біляк.

107. Беручи до уваги цей висновок та уразливість ВІЛ-позитивних осіб перед іншими серйозними хворобами, Суд вважає вражаючим той факт, що Ользі Біляк не приділяли відповідної медичної уваги у зв'язку зі станом її здоров'я. Незважаючи на загострення у неї багатьох серйозних хвороб, надана їй допомога видається досить елементарною.

108. Зокрема, у грудні 2003 року і січні 2004 року, коли у Ольги Біляк загострилися респіраторні захворювання і вона страждала від надзвичайно високої температури та швидко втрачала вагу — і цей факт Уряд не оспорював — її проблеми зі здоров'ям відповідним чином не вирішувалися, і лише 21 січня 2004 року було проведено більш повну діагностику стану її здоров'я.

109. До того ж адміністрація СІЗО не лише відмовилася перевести Ольгу Біляк до спеціалізованої лікарні, але також не перевела її до медичної частини установи. Вона залишалася в загальній камері навіть після 22 січня 2004 року, коли адміністрація СІЗО визнала необхідність її госпіталізації і попросила у слідчих органів дозволу на звільнення її з-під варти у зв'язку зі станом здоров'я.

110. 13 і 19 січня 2004 року, тобто на сорок четвертий і п'ятдесятій день відповідно,— після того, як стан Ольги Біляк почав погіршуватися,— органи прокуратури відмовили в задоволенні клопотань, поданих нею та її адвокатом, про звільнення її з-під варти, не давши яких-небудь пояснень щодо її проблем зі здоров'ям. До того ж заходи у зв'язку з клопотанням адміністрації СІЗО про її негайне звільнення з-під варти було вжито лише через сім днів після звернення з таким клопотанням, а постанову про звільнення її з-під варти було доведено до відома із затримкою в чотири дні, впродовж яких вона померла від хвороб, пов'язаних з ВІЛ-інфекцією.

111. Суд зазначає, що згідно з висновком від 17 листопада 2006 року опосередкованою причиною смерті Ольги Біляк було ненадання їй належної медичної допомоги під час тримання її під вартою. Уряд не оспорував правильності зазначеного висновку і не надавав якихось інших медичних доказів на спростування цього висновку.

112. Отже, Суд вважає, що у зв'язку з тим, що органи влади України не забезпечили захист права Ольги Біляк на життя, було порушено статтю 2 Конвенції.

2. Процесуальні обов'язки за статтею 2 Конвенції

113. Уряд посилався на те, що розслідування обставин смерті Ольги Біляк проводила Шевченківська прокуратура, яка була органом, не залежним від органів системи виконання покарань. Слідчі ретельно дослідили обставини смерті потерпілої, подбали про проведення судово-медичних експертиз та проаналізували інші доступні докази. Розслідування дещо затягнулося через необхідність отримання медичних доказів. Уряд повторював, що через відсутність остаточного рішення у справі, порушень за скаргою заявників, він не може надати свої міркування стосовно того, порушила чи ні держава свої процесуальні обов'язки за статтею 2 Конвенції.

114. Заявники не подавали якихось зауважень з цього приводу.

115. Суд повторює, що у випадку втрати людського життя за обставин, які можуть бути підставою для порушення питання про відповідальність держави, стаття 2 покладає на державу обов'язок забезпечити всіма доступними їй засобами адекватне реагування — судове або будь-яке інше — щоб належним чином реалізувати відповідні законодавчі і адміністративні засади, запроваджені задля захисту права на життя, і таким чином домогтися припинення того чи іншого порушення цього права та призначення відповідного покарання (див. рішення у справі *«Онер'їлдиз проти Туреччини»* (*Öner Yildiz v. Turkey*), [ВП], № 48939/99, п. 91, ЄСПЛ 2004-XII). Зокрема, у випадку, якщо особа, яка утримувалася під вартою, померла за підозрілих обставин, органи влади повинні з власної ініціативи провести «офіційне та ефективне розслідування», спроможне забезпечити встановлення причин смерті, встановлення осіб, які несуть за це відповідальність, та їхнє покарання (див. *«Пол і Одрей Едвардс проти Сполученого Королівства»* (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*), № 46477/99, п. 74, ЄСПЛ 2002-II).

116. Система, функціонування якої вимагає стаття 2, повинна забезпечувати проведення незалежного й безстороннього офіційного розслідування, яке задовольняє певні мінімальні стандарти щодо ефективності. У зв'язку з цим відповідні органи повинні діяти зі зразковою ретельністю та оперативністю і з власної ініціативи повинні розпочати розслідування, спроможне, по-перше, забезпечити з'ясування обставин, за яких стався даний інцидент, з виявленням тих чи інших недоліків у функціонуванні регуляторної системи та, по-друге,

забезпечити встановлення посадових осіб чи органів влади, причетних до цих подій. Значущою в цьому контексті є також вимога відкритості розслідування для контролю (див., *mutatis mutandis*, «Сергій Шевченко проти України» (*Sergey Shevchenko v. Ukraine*), № 32478/02, п. 65, від 4 квітня 2006 року).

117. Повертаючись до обставин справи, що розглядається, Суд, беручи до уваги зазначені вище принципи, доходить висновку, що в цій справі існував процесуальний обов'язок за статтею 2 Конвенції провести розслідування обставин смерті дочки і матері заявників (див. згадане вище рішення у справі «Слімані проти Франції», пп. 29–34). Суд вважає, що у кримінальному розслідуванні смерті Ольги Біляк спостерігаються серйозні суперечності та недоліки.

118. Суд передусім зазначає, що тривалість розслідування скарг заявників вже становить чотири роки і дев'ять місяців і, як видається, воно досі триває. Упродовж цього періоду слідчі органи тричі відмовлялися порушити кримінальну справу, але в подальшому ці їхні постанови скасовувалися національними судами, і справа направлялася для додаткової перевірки. Зокрема, рішення від 30 квітня 2004 року, винесене Шевченківським судом, містило детальні вказівки щодо того, які докази слід зібрати і які обставини встановити при розслідуванні смерті Ольги Біляк. Однак, як видно з рішень зазначеного суду від 28 вересня 2005 року та 12 липня 2007 року, ці вказівки до цього часу повною мірою не виконані слідчими органами.

119. Суд також зауважує, що постанови Шевченківської прокуратури від 21 лютого 2005 року та 25 грудня 2006 року про відмову в порушенні кримінальної справи були винесені до отримання важливих доказів у справі — результатів додаткової перевірки та додаткових медичних доказів. Обидві ці постанови є надзвичайно стислими за змістом і обмежуються лише посиланням на те, що за відсутності зазначених вище доказів немає яких-небудь ознак того, що смерть Ольги Біляк була спричинена насильством чи медичною недбалістю.

120. Далі Суд зауважує, що слідчі органи так і не вирішили належним чином головного питання, порушеного у скаргах заявників,— питання якості медичної допомоги, яка надавалася Ользі Біляк, з точки зору виявлених у неї захворювань.

121. До того ж деякі частини розслідування не відповідають мінімальній вимозі щодо незалежності. Зокрема, частина показань свідків, а саме — показання співкамерників Ольги Біляк, були відібрані посадовими особами установи, які безпосередньо мали відношення до справи (див. пункт 52 вище) (див., *mutatis mutandis*, «Сергій Шевченко проти України» (*Sergey Shevchenko v. Ukraine*), № 32478/02, п. 70, від 4 квітня 2006 року). Органи прокуратури не доклали жодних зусиль для того, щоб повторно допитати цих осіб або перевірити достовірність їхніх показань яким-небудь іншим чином. Це видається особливо вражаючим, якщо зважити на той факт, що ці показання виявилися схожими одне на одного, хоча давали їх вісім різних осіб.

122. Нарешті, Суд зазначає, що протягом усього розслідування заявникам здебільшого не надавали можливості брати участь у провадженні. Оскільки заявники не мали офіційного статусу в провадженні, їх позбавляли доступу до матеріалів справи і ніколи не інформували та не брали до уваги їх пропозиції щодо доказів чи свідків. Неодноразово заявників не повідомляли про перебіг розслідування, і, коли його було припинено 21 лютого 2005 року, їх не поінформували про цей факт. Більш того, їх ввели в оману, коли листом від 11 квітня 2005 року прокуратура м. Києва повідомила їх про те, що розслідування ще не завершено. І лише у серпні 2005 року вони дізналися про те, що прийнято рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. До того ж не було взаємодії й між самими національними органами. Так, постанову від 21 лютого 2005 року було скасовано вищестоящим прокурором, хоча на той момент постанову вже було скасовано судом (див. пункти 61–62 вище). Отже, розслідування не задовольняло вимоги достатньої відкритості провадження та його

результатів для громадського контролю і також не забезпечувало захисту інтересів близьких родичів померлої.

123. Зважаючи на ці обставини, Суд дійшов висновку, що у зв'язку з непроведенням ефективного й незалежного розслідування обставин смерті Ольги Біляк мало місце порушення державою свого обов'язку за статтею 2 Конвенції. Отже, попереднє заперечення Уряду має бути відхилено (див. пункт 99 вище).

3. Стаття 13 Конвенції

124. Уряд доводив, що вчинений заявниками цивільний позов є засобом юридичного захисту, яким вони ефективно скористалися. Уряд також посилався на те, що вони мають можливість вимагати відшкодування шкоди в цивільному суді.

125. Заявники стверджували, що розслідування обставин смерті їхньої матері і дочки, яке обмежувалося рамками перевірки до порушення кримінальної справи, було недостатнім. Вони також вважали, що розслідування не було незалежним і проводилося з неправомірними затримками. Нарешті, заявники доводили, що недопущення їх до участі у провадженні суперечило вимозі відкритості для контролю.

126. Беручи до уваги наведений вище висновок за статтею 2 Конвенції про те, що органи влади не провели ефективного розслідування скарг обставин смерті Ольги Біляк (див. пункт 123 вище), Суд не вважає за необхідне розглядати це питання також у контексті статті 13 Конвенції.

ІІІ. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

127. Заявники скаржилися, що в СІЗО Ольгу Біляк тримали в незадовільних умовах. Вони посилалися на статтю 3 Конвенції, яка проголошує:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Щодо прийнятності скарги

128. Суд вважає, що скарга заявників на незадовільні умови тримання Ольги Біляк під вартою не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що ця скарга не є неприйнятною за якихось інших підстав. Отже, Суд має оголосити її прийнятною.

В. Щодо суті скарги

129. Заявники стверджували, що умови, в яких Ольгу Біляк тримали під вартою в СІЗО, зовсім не відповідали встановленим вимогам.

130. Уряд оспорував ці аргументи заявників.

131. Суд зазначає, що ці скарги заявлено на підставі тих самих фактів, що вже були розглянуті у світлі статті 2. Зважаючи на свій висновок за цією статтею (див. пункт 112 вище), Суд не вважає за необхідне розглядати ці скарги окремо.

ІV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

132. Заявники стверджували, що тримання Ольги Біляк під вартою з 29 січня 2004 року до 1 лютого 2004 року було незаконним. Вони посилалися на пункт 1 статті 5 Конвенції, у відповідній частині якого зазначено:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

...

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; ...»

А. Щодо прийнятності скарги

133. Уряд доводив, що скарги заявників передчасні, оскільки їхній цивільний позов досі перебуває на розгляді в національних судах.

134. Заявники стверджували про відсутність ефективних засобів юридичного захисту стосовно цієї скарги.

135. Суд нагадує, що хоча близькі родичі осіб, померлих за обставин, з огляду на які порушуються питання за статтею 2 Конвенції, можуть звертатися як потерпілі у такій справі до Суду за захистом своїх прав (див. пункт 94 вище), у своїй практиці Суд встановив, що права, які гарантує стаття 5 Конвенції, належать до категорії прав, які не можуть переходити до інших осіб (див. ухвалу у справі «*Бік та інші проти Туреччини*» (*Bic and others v. Turkey*), № 55955/00, від 2 лютого 2006 року). Втім, у кількох справах, які стосувалися зникнення незаконно взятих під варту близьких родичів заявників, Суд, визнавши, що заявники можуть також висувати скарги стосовно такого взяття під варту, виявив порушення статті 5 Конвенції (див. «*Чакічі проти Туреччини*» (*Zakici v. Turkey*) [ВП], № 23657/94, п. 107, ЄСПЛ 1999-IV). Повертаючись до фактів справи, що розглядається, Суд — не формулюючи наперед висновок щодо суті скарги заявників — зазначає, що Ольгу Біляк повинні були звільнити з-під варти 29 січня 2004 року з огляду на стан її здоров'я, але рішення про її звільнення не було виконано негайно, як цього вимагає закон, і 1 лютого 2004 року вона померла. Отже, скарга заявників на незаконне тримання Ольги Біляк під вартою з 29 січня 2004 року до 1 лютого 2004 року безпосередньо пов'язана з їхньою скаргою, поданою на підставі статті 2 Конвенції, і вони мають право заявляти про порушення статті 5 Конвенції.

136. Суд також бере до уваги те, що у цивільному позові заявників до СІЗО вони справді послалися на те, що їхня дочка й матір померла в цій установі, зокрема, через те, що адміністрація СІЗО не звільнила негайно її з-під варти після винесення відповідного рішення. Однак головним питанням у позові заявників до національних судів є вимога відшкодування шкоди у зв'язку з ненаданням Ользі Біляк належної медичної допомоги під час тримання її під вартою. Крім того, заявники подали позов саме до адміністрації СІЗО, однак документи, подані сторонами, прямо не свідчать про те, що лише адміністрація СІЗО несе відповідальність за незабезпечення негайного звільнення Ольги Біляк з-під варти. Зокрема, дату, коли постанова від 29 січня 2004 року надійшла до СІЗО, не було остаточно встановлено. До того ж Суд навіть має сумніви щодо дати, коли було винесено цю постанову, оскільки днем пізніше начальник райвідділу міліції просив адміністрацію СІЗО доставити Ольгу Біляк до райвідділу 2 лютого 2004 року, хоча вона повинна вже була бути звільнена з-під варти до цієї дати (див. пункти 45 і 70 вище). Суд також зазначає, що провадження у зазначеній цивільній справі триває вже чотири роки і чотири місяці в двох судових інстанціях і, як видається, розгляд цієї справи ще й досі триває в суді першої інстанції. Беручи до уваги ці обставини, Суд вважає, що зазначений засіб юридичного захисту не можна вважати ефективним у значенні пункту 1 статті 35 Конвенції.

137. Отже, Суд відхиляє це заперечення. Суд також вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Так само вона не є неприйнятною за якихось інших підстав.

В. Щодо суті скарги

138. Заявники стверджували, що рішення від 29 січня 2004 року про звільнення Ольги Біляк

з-під варти не виконувалося протягом трьох днів. Таку затримку не можна було виправдати необхідністю виконання певних адміністративних формальностей, і тому тримання її під вартою було незаконним у значенні пункту 1 статті 5 Конвенції.

139. Уряд повторював, що через відсутність остаточного рішення в цивільній справі заявників Уряд не може подати свої міркування стосовно того, було чи ні порушення права на свободу.

140. Суд повторює, що слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом», які містяться в пункті 1 статті 5, по суті, відсилають до національного законодавства і встановлюють обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм такого законодавства. Однак «законність» тримання під вартою з точки зору національного закону не завжди є вирішальним фактором. На додаток до цього, Суд має переконатися, що тримання під вартою протягом періоду, який розглядається, відповідає меті пункту 1 статті 5 Конвенції, який не дозволяє безпідставно позбавляти особу свободи («Єчюс проти Литви» (*Ječius v. Lithuania*), № 34578/97, п. 56, ЄСПЛ 2000-IX).

141. Суд зауважує, що стаття 1651 Кримінально-процесуального кодексу передбачає, що особу, яка утримується під вартою, має бути негайно повідомлено про те, що винесено рішення про її звільнення з-під варти. Стаття 20 Закону «Про попереднє ув'язнення» передбачає, що адміністрація місця попереднього ув'язнення зобов'язана негайно звільнити ув'язненого після отримання нею відповідного рішення. Не заперечується той факт, що жодне із згаданих вище положень не було виконано в цій справі.

142. Тому Суд дійшов висновку, що тримання Ольги Біляк під вартою з 29 січня до 1 лютого 2004 року не було законним у значенні підпункту «с» пункту 1 статті 5.

143. Отже, було порушено пункт 1 статті 5 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

144. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

A. Шкода

145. Заявники вимагали 2600 гривень³ компенсації матеріальної шкоди — їхніх витрат на ліки, які вони передавали Ользі Біляк під час перебування її під вартою, та витрати на її поховання. Заявники також вимагали 300 000 гривень⁴ як компенсацію моральної шкоди.

146. Стосовно заявленої суми компенсації матеріальної шкоди Уряд вказував на те, що заявники подали документи лише на підтвердження медичних витрат у розмірі 1901 гривні⁵. Погоджуючись з тим, що заявники понесли певні витрати у зв'язку з похованням Ольги Біляк, Уряд усе таки посилався на те, що вони не подали будь-яких документів, які б підтверджували точну суму таких витрат.

147. Щодо компенсації моральної шкоди Уряд доводив, що сума, яку вимагали заявники, була необґрунтованою і надмірною.

148. Суд зазначає, що 14 грудня 2006 року заявникам було запропоновано подати свої вимоги щодо справедливої сатисфакції до 29 січня 2007 року. Але вони не подали цих вимог

³ Приблизно 389 євро.

⁴ Приблизно 44 886,6 євро.

⁵ Приблизно 284,43 євро.

упродовж встановленого строку і подали їх пізніше, не надавши яких-небудь пояснень стосовно затримки.

149. За таких обставин Суд, як правило, не призначає компенсації. Однак у цій справі Суд встановив наявність порушення статті 2 Конвенції. Оскільки це право має основоположний характер, Суд вважає можливим, у винятковому порядку, призначити кожному із заявників по 7000 євро відшкодування моральної шкоди (див. *«Надросов проти Росії» (Nadrosov v. Russia)*, № 9297/02, пп. 53–54, від 31 липня 2008 року), з врахуванням будь-якого податку в разі стягнення його з цих сум.

В. Судові та інші витрати

150. Заявники також вимагали 10 000 доларів США⁶ як компенсацію за судові та інші витрати. У цьому зв'язку вони подали два договори, укладені між першим заявником і пані Шевченко: перший на суму 10 000 гривень⁷ про юридичне представництво в кримінальній справі стосовно Ольги Біляк, і другий — на суму 7000 гривень⁸ про юридичне представництво у кримінальному провадженні за скаргами заявників (див. пункти 46–65).

151. Уряд просив Суд відхилити вимогу заявників про компенсацію судових витрат, понесених ними в конвенційному провадженні, оскільки заявникам було надано правову допомогу в Суді. Уряд також доводив, що ця компенсаційна вимога заявників перебільшена і не підтверджена відповідними документами.

152. Суд нагадує, що для включення судових витрат у компенсацію за статтею 41 має бути доведено, що такі витрати справді мали місце і були неминучими з огляду на необхідність запобігти ситуації, визнаний порушенням Конвенції, чи одержати відшкодування у зв'язку з виявленням такого порушення, і що для цього розмір цих витрат має бути обґрунтованим (див. *«Нільсен і Йонсон проти Норвегії» (Nielsen and Johnson v. Norway)* [ВП], № 23118/93, п. 62, ЄСПЛ 1999-VIII). Суд вважає, що в цій справі зазначені вимоги не було повністю виконано. Зокрема, Суд вважає, що вимогу відшкодування витрат, пов'язаних з оплатою послуг юридичного представництва в кримінальній справі стосовно Ольги Біляк, не може бути задоволено, оскільки провадження в тій справі не пов'язано з порушеннями, які Суд встановив у справі, що розглядається. Однак очевидним є той факт, що заявники вже понесли певні судові витрати, якщо враховувати дії їхніх адвокатів у кримінальному провадженні в національних органах після звернення заявників зі скаргами щодо смерті Ольги Біляк.

153. Беручи до уваги всі відповідні фактори, Суд присуджує першому заявникові компенсацію у розмірі 1900 євро; але з відрахуванням 850 євро, які вже були отримані ним від Ради Європи у формі правової допомоги, розмір призначеної йому компенсації за судові та інші витрати становить 1050 євро з урахуванням будь-якого податку у разі стягнення його з цієї суми.

С. Пеня

154. Суд вважає, що відсотки у разі несвоєчасної сплати мають визначатися на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД

1. *Вирішує* одноголосно приєднати до розгляду справи по суті попереднє заперечення Уряду стосовно вичерпання національних засобів юридичного захисту за статтею 2 Конвенції і відхиляє це заперечення.

⁶ Приблизно 7005,74 євро.

⁷ Приблизно 1496,22 євро.

⁸ Приблизно 1047,35 євро.

2. *Оголошує* одноголосно заяву прийнятною.
3. *Постановляє* одноголосно, що мало місце порушення статті 2 Конвенції у зв'язку з незабезпеченням органами влади захисту права Ольги Біляк на життя.
4. *Постановляє* одноголосно, що мало місце порушення статті 2 Конвенції у зв'язку з непроведенням належного розслідування обставин смерті Ольги Біляк.
5. *Постановляє* одноголосно, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.
6. *Постановляє* одноголосно, що немає необхідності розглядати скарги за статтями 3 і 13 Конвенції.
7. *Постановляє* чотирма голосами проти трьох, що:
- а) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявникам наступні суми:
 - i) 7000 євро (сім тисяч євро) кожному із заявників — відшкодування моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначених сум;
 - ii) 1050 євро (одну тисячу п'ятдесят євро) першому заявникові — відшкодування судових витрат, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми;
 - б) зазначені вище суми мають бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;
 - с) після спливу вищезазначених трьох місяців і до остаточного розрахунку на зазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в період несплати, плюс три відсоткові пункти.
8. *Відхиляє* одноголосно решту вимог заявників стосовно справедливої сатисфакції і компенсації судових витрат.
- Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 18 грудня 2008 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
Секретар

Райт МАРУСТ
Голова